

На другой день, будучи у Решет бея, начергал я ему план и означил все те места, кои потребно запереть, желая углубить Очаковский фарватер. Он чрезвычайно был доволен чертежом моим и не велел мне говорить о сем ни в Килие, ни в Аккермане, да и к килийскому начальнику дал мне рекомендательное письмо и велел мне дожидаться фирмана о дозволении поднимать потопные пушки и прочее.

Оставя ему записку, где меня найти, отправился я обратно в Килию. Начальник сего города Челеби эфенди по прочтении Решет бея письма обладал и просил меня доставить ему разные железные вещи и наконец дал мне одобрительное письмо к аккерманскому паше, который принял меня так же благосклонно, как и первый, обнадежил в своем покровительстве и отпустил меня в Одессу, куда возвратился я 22-го января, а оттоле приехал в Петербург марта 6-го и проживая здесь без всякого решения в сущее для меня разорение<sup>450</sup>.

РДАДА. – Ф. 1239. – Оп. 3. – Спр. 36638. – Арк. 2-3. – Оригінал.

**Anatoliy Bachyns'kyi**

***Zadunajs'ka (Trans Danube) Sich and Russia: last quarter of XVIII c.***

*Offered article was submitted by Bachyns'ky A. D. in 1993 to "The transactions of Odessa Archeological society", but it was not published at the time. Article was written in Russian. In the given edition it is offered in the Ukrainian translation, author's style and the notes are saved.*

*In the article the problem of attitude of Russian empire to existence of Trans Danube Siche is discovered, the means by which Russian government tried to liquidate community of Trans Danubian Cossacks are found out. In the end of article the documents from Russian State Archive of the Old Acts are offered which are printed for the first time and confirm conclusions of the author.*

УДК 94 (477.74):303.436.2:929 (093.2)

**Наталія Михайленко**

**ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ  
ПРО П.О. РОЗУМОВСЬКОГО**

*Опук останнього українського гетьмана Кирила Розумовського – Петро Олексійович Розумовський залишив помітний відбиток в історії Одеси. У статті подаються та аналізуються неопубліковані документи, що торкаються історії створення та долі великого мастку Петра Розумовського в місті.*

Останнім часом посилюється увага істориків до визначних українських старшинсько-пняхетських родів, зокрема до славетного гетьманського роду Розумовських. Серед його представників було багато відомих постатей, але на жаль серед них залишаються

<sup>450</sup>Слід відзначити, що С. Каснов надалі продовжував розвідувальну діяльність проти Туреччини, повідомляючи російському уряду відомості про задунайських козаків, про запорожців. Див: Архів графов Мордвинцевых. – СПб., 1901. – Т. 2. – С. 169-475; РДВІА. – Ф. МА. – Оп. 163-а. – Св. 17. – Спр. 1. – Спр. 8. Про діяльність С. Каснова, як російського розвідника [в збірці] І.А.Дмитренка та в публікації О.І. Маркевича "Об интересных документах, касающихся истории Одессы" // ЗООИД. – 1897. – Т. XX. – С. 68-70.

й ті, кого дослідники минулого залишали поза своєю увагою. До таких „невідомих Розумовських” без сумніву можливо віднести Петра Олексійовича Розумовського (1775 – 18.07.1835) – онука гетьмана Кирила Григоровича Розумовського, сина міністра Народної Освіти Олексія Кириловича, генерал-майора та останнього нащадка свого роду по чоловічій лінії в Російській імперії. Цікавою та найбільш загадковою сторінкою життя Петра Розумовського – є перебування його в Одесі, де він був чиновником з особливих доручень при своєму другові герцогу А.Е.Рішельє (1806–1816 рр.). В нашому місті граф П.О. Розумовський прожив майже тридцять років – з 1806 р. по 1835 р., тут він помер і був похований (могила графа була знищена разом з іншими могилами Першого Одеського християнського цвинтаря, на місці якого сьогодні розташований “Парк Ілліча”).

Відомості про перебування Петра Розумовського в Одесі, що їх містять опубліковані джерела (здебільшого спогади сучасників)<sup>451</sup> та історична література (переважно праці дореволюційних дослідників історії роду Розумовських<sup>452</sup> та розвідки одеських краєзнавців)<sup>453</sup> переважно мають суб’єктивний характер. Тому актуальним є вивчення архівних документів з цієї теми. В Державному архіві Одеської області зберігається низка справ, які тою чи іншою мірою висвітлюють перебування Розумовського в Одесі. Зокрема, це справи фонду №59 “Одеський будівельний комітет”. Так у справі “Про надання місць для заведення хуторів” від 1811 р. є прохання Петра Олексійовича надати йому відомості про обсяг та розташування куплених ним земель від архітектора Фраполі та подання тираспольського повітового землеміра щодо цих земель<sup>454</sup>. Справа “Про відведення земель для заведення хуторів” від 1824 р. містить прохання графа П. Розумовського до Одеського будівельного комітету видати йому на володіння хутором “відкритого листа”.<sup>455</sup> У справі “По проханню дійсного камергера Петра Розумовського про вказування кордонів місцю купленому ним у міщанина Гаврила Бондарева в V кварталі під №1” від 1827 р. надаються відомості про куплену графом землю у Бондарева, на якій мешкали міщани Плотників та Мітрофанов та рішення комітету з цього приводу.<sup>456</sup> Прохання жінки капітана Золотарьова надати відомості про три хутора П. Розумовського в Одесі, що були закладені під борг її батьку полковнику Морозову містить справа “Про видачу місць для заведення хуторів” від 1831 р.<sup>457</sup> Інші справи стосуються долі земельних володінь графа після його смерті. Це, зокрема, справа “Про хутори покійного

<sup>451</sup> Запски М.Д. Бутурлина // Русский архив.– С.Пб.,1897.– С.25; Воспоминания А.М. Фадеева. – Ч.1; 1790–1862 гг. – С.Пб., 1891. – С.467; Из прошлого Одессы // Сборник статей С. Бориневича, М. Веселовского, В. Ганзена и др. – Одесса,1894. – С.324.

<sup>452</sup> Васильчиков А.А. Семейство Разумовских. В 2 т.– Т.2. – С.Пб., 1880. – С. 177; Русский биографический словарь под наблюдением председателя императорского Русского исторического общества А. А. Половцева. – Т.15. – С.Пб., 1910. – С.170

<sup>453</sup> Донцова Т. Молдаванка. Записки краеведа. – Одесса, 1991. – С.275; Нетребский В. Деловые люди старой Одессы и её предшественники в конце XIX в. – Одесса, 2003. – С.140; Олійників О. Останній нащадок останнього гетьмана // Чорноморські новини. – 1992. – 26 вересня.

<sup>454</sup> ДАОО. – Ф.59. – Оп.4. – Спр.3. – Арк. 21 – 24

<sup>455</sup> Там само. – Оп. 1. – Спр 374. – Арк. 1 – 6.

<sup>456</sup> Там само. – Ф.59. – Оп.2. – Спр.145. – Арк. 139.

<sup>457</sup> Там само. – Спр.288. – Арк. 1 – 6.

Розумовського” від 1837 р., де подаються розпорядження одеського градоначальника О.І.Левшина щодо земель Розумовського,<sup>458</sup> та справа “Про надання тутешньому комерційному суду відомостей про хутори покійного графа Розумовського” від 1836 р.

Документи останньої з названих архівних справ публікуються нижче у повному обсязі. Вони стосуються видачі Одеським будівельним комітетом Одеському комерційному суду документів щодо розташування та розмірів земель покійного П.О. Розумовського в Одесі, заставлених свого часу під борг у 12 тис крб. інженер-полковнику Г.І. Морозову (відомому інженеру, який тривалий час очолював Одеський будівельний комітет)<sup>459</sup>. Передусім справа висвітлює певні аспекти механізму банкрутства одного з найбагатших людей міста. Окрім того, документи справи (зокрема, звіти одеського міського землеміра, відомого архітектора, представника італійської школи Ваetano Даллакві) також містять інформацію про процес придбання онуком останнього українського гетьмана земель в Одесі (одну стандартну „дачу” в 25 десятин він отримав від міста 17 січня 1816 р., а ще дві такі ж “дачі” були ним придбані у графа Я. Булгарі); про величезні розміри цих земель (168 десятин), що дають підстави називати П.О. Розумовського чи не найбільшим землевласником міста у 1820-х рр.; про народну назву цих земель – “Новосильцова та Великий Розумовський” тощо. Нажаль, палац, інші споруди та парк Розумовського, на відміну від парку дачі його сусіда, друга та начальника А.Е. Рішельє (тепер “Дюківський парк”), до нашого часу не збереглися. Про перебування останнього нащадка славетного гетьмана в Одесі сьогодні нагадує лише назва вулиці, яка колись прямувала до його “дачі” – “Розумовська”.

### Документи:

***Документ № 1. Прохання Миколи Сініцина до Одеського будівельного комітету. 12 березня 1836р. Одеса.***

№ 820 В Одесский Строительный Комитет  
Надворного Советника Синицина.  
Прошение.

В закладной данной покойным Графом Петром Разумовским 1833 года на имя майора (ныне Полковник) Морозова значится: что в Обеспечение должных ему Морозову Двенадцать тысяч рублей заложены хутора, 1) На Одесской Городской Земле на Куяльнике в VI части под №14 и 2) Около Города Одессы в VI части под №№15 и 16. Со всеми строениями и проч.– Я по данной мне доверенности на управление хуторами, покорнейше прошу Одесский Строительный Комитет почтить меня уведомлением в которой части оные № № хуторов находятся ныне по плану изданному О. Г. Делава в последнее время.  
Надворный Советник Николай Синицын.

*ДАОО. – Ф. 59.– Оп. 3. – Спр. 257. – Арк.1.*

<sup>458</sup> Там само. – Оп.3. – Спр.283. – Арк. 1 – 6.

<sup>459</sup> Пилявский В. Военные инженеры // Вечерняя Одесса. – 1987. – 10 октября.

**Документ №2. Розпорядження Одеського Градоначальника міському землеміру Даллакве. 14 березня 1836 р. Одеса.**

От Градоноч.  
14 марта 1836  
№ 901

Г. Исправляющ. Должность Городов.  
Землемера Деллаква

Надворный советник Николай Синицын в прошении поданном в С. Комитет объяснил, что в закладной данной покойным Графом Петром Разумовским 1833 года на имя майора (ныне полковника) Морозова, значится: что в обеспечение должных ему Морозову 12 тысяч рублей заложены хутора 1) На Одес. Городской земле на Куяльнике в VI части под № 14 и 2) около города Одессы в VI части под № № 15 и 16 м. со всеми строениями и проч. А потому он Синицын по данной ему доверенности на управление теми хуторами, просит уведомить Его в которой части оные №№ хуторов находятся ныне по плану составленному вами в последнее время, в следствии сего, Я поручаю Вашему благородию для удовлетворения таковой просьбы Г. Синицына справиться по надлежащему где следует и об оказавшемся объявить просителю прямо от Себя и для сведения о том донести С. Комитету.

Градоноч[альник].

*ДАОО. –Ф. 59.–Оп. 3.–Спр. 257.–Арк. 2.*

**Документ №3. Подання міського землеміра Даллакви до Одеського Будівельного комітету. 20 березня 1836 р., Одеса**

№ 957

21 марта

В Одесский Строительный комитет

В должности  
Городового Землемера Деллаква

В следствии предписания Его Превосходительства за № 901, честь имею донести строительному комитету, что, для удовлетворения просьбы Г. надворного советника Синицына, ныне же от меня объявлены были просителю, сведения относительно трёх хуторов покойного Графа Петра Разумовского, заложенных в 1833 году на имя Г. полковника Морозова, в обеспечение должных ему же Морозову двенадцать тысяч рублей.

В Должности Городового Землемера Деллаква.

*ДАОО. –Ф. 59.–Оп. 3.–Спр. 257. –Арк. 3.*

**Документ №4. Лист Одеського комерційного суду до Одеського будівельного комітету. 17 квітня 1836 р., Одеса**

№ 1346  
М.Ю.  
Коммерческий суд  
№1807

18 марта  
В Одесский Строительный комитет

Поверенный наследников Умершего Графа Петра Разумовского Надворный Советник Синицын, по случаю предстоящей продажи; в пользу залогодержателя Корпуса Инженеров Полковника Морозова, хуторов означенного Разумовского, по закладным, совершённым в сем суде, значащихся в VI части Г. Одессы под №№ 14, 15 и 16 подал в сей суд прошение, что в VI части, как видно из плана Одессы, ныне нет ни одного хутора принадлежащего Разумовскому; а как Коммерческому Суду и будущим покупателям, во избежание всяких недоразумений, при покупке и выдаче на то документов, необходимо знать в какой именно части, по нынешнему плану Одессы, находятся означенные в закладной хутора, то Суд покорнейше просит Строительный Комитет доставить оному о том сведения: по закладной же один из тех хуторов показан состоящим на Куяльнике в VI части под № 14 земли под оные 25 десятин, открытой лист на оный выдан 17го Генваря 1816 №39, а другой около города в VI части под № № 15 и 16 под которые земли 50 десятин, достался Графу Разумовскому по купле от Графа Якова Булгари.

Секретарь Леонтьев.

*На документі притиска рукою землемера Деллаква.* “Хутора значащиеся в VI части под № 14м, 15 и 16м по старому плану, находившиеся в закладе у полковника Морозова, по новому плану находятся в V части под № 17м и 18м в количестве 168 десятин и известные под названием Новосильцова и большого Разумовского. Деллаква”.

ДАОО. – Ф. 59.– Оп. 3.–Спр. 257.–Арк. 4.

***Документ №5. Витяг з Журналу Одеського будівельного комітету поданий до Одеського комерційного суду. 27 квітня 1836 р., Одеса***

1346 № 4 В Журнале Апреля 27 дня 1836.

Присутствие Одесского С. Комитета Докладывает в здешний Коммерческий Суд, отношением от 17 сего апреля за № 1807м Извещая, что Поверенный Наследников Умершего Графа Петра Разумовского, Надворный Советник Синицын, по случаю предстоящей продажи, в пользу Залогодержателя Корпуса Инженеров Полковника Морозова хуторов означенного Разумовского, по закладным совершённым в оном суде, значащихся в VI части Г. Одессы под № № 14, 15 и 16 Подал в оный Суд прошение, что в VI части как видно из плана ни одного хутора принадлежащего Разумовскому; а как Коммерческому Суду и будущим покупателям, во избежание всяких недоразумений при покупке и выдаче на то документов, необходимо знать в какой именно части, по нынешнему плану Одессы находятся означенные в закладной хутора то Суд просим Комитет доставить о том сведения: по закладной .. один из тех хуторов показан состоящем на Куяльнике в VI части под № 14 земли под оным 25 десятин, открытый лист на оный выданы 17 Генваря 1816 № 39 а другой около города в VI части под № № 15 и 16 под которыми земли 50 десятин доста... Графу Разумовскому купить от Графа Якова Булгари вследствие такового отношения Коммерческого Суда Г. Исправляющий Должность Городового землемера Деллаква, на данное Ему поручение ныне донёс, что хутора значащиеся в VI части под № 14, 15 и 16 по старому плану, находящиеся в закладе у полковника Морозова, по новому плану

находится в V части под № 17, 18 в количестве 168 десятин известные под названием Новосильцова и большого Разумовского.

**Заключили:** о таком донесении Г. Диалакка уведомить здешний Коммерческий Суд, в ответ на отношение оного за № 1807=присовокупив при том, что со сторон сего Комитета на продажу того количества земли, которое принадлежит Графу Разумовскому по законным документам препятствия не имеются. После чего сочтя дело сие оконченным сдать оные в своё время для хранения в архив.

Между тем предложить Градской полиции чтобы она по взыскании с Г. Синицына за употреблённую в Комитете ... вместе гербовую и простую бумагу четыреста руб. отдала оные в Одес. Уездное Казначейство для подчисления к казённым доходам в каковом взыскании дать знать их Казённой палате.

Восемь дел перенумерованных и скрепленных шесть листов писанных.  
Войников.

ДАОО. –Ф. 59.–Он. 3.–Спр. 257.–Арк. 5,6.

*Natalya Mykhaylenko*

### *Documents of State Archive of Odesa region on P. O. Rosumovskyi*

*The grandson of the last Ukrainian hetman Petro Oleksiyovych Rosumovskyi left noticeable sign in the history of Odesa. In the article the unpublished documents are represented and analysed. These documents refer to the history of the creation of the P. Rosumovsky's estate and its fate after his death.*

УДК 94 (477.74):37.035.6:357.1-058.22

**Олег Мельник**

### **ДЕКІЛКА ДОКУМЕНТІВ ПРО ДОСЛІДНИКА ІСТОРІЇ ОДЕСИ Д.Г. АТЛАС**

*Автор розглядає факти біографії відомого історика Одеси Доротеї Генріхівни Атлас та впроваджує до наукового обігу невідомі раніше документи, що стосуються її навчання на історичному та юридичному факультетах Одеських вищих жіночих курсів (1903 – 1912 рр.).*

Доротея Генріхівна Атлас – історик, краєзнавець, авторка кількох наукових розвідок та двох відомих праць з історії Одеси, в тому числі першого підручника з історії міста, що був опублікований у 1915–1916 рр. Автори передмови до сучасного перевидання праці Д.Г.Атлас О.Губарь та Є.Голубовський справедливо стверджують: „Абсолютно очевидним є те, що наукових праць Д.Г.Атлас підготовлено в роки її навчання на вищих жіночих курсів.”<sup>460</sup> Саме під час навчання на Одеських вищих жіночих курсах (далі – ОВЖК) Д.Г.Атлас сформувалася як дослідник, під керівництвом її вчителя професора Івана Андрійовича Лініченка (1857–1926 рр.) – талановитого вченого, учня В.Б. Антоновича. Під його редакцією вийшли два томи праць ОВЖК, де публікувалися „реферати слухачок, що були ними прочитані на практичних заняттях з Російської історії”. “Реферати” ці вражали обсягом та ґрунтовністю, бо

<sup>460</sup> Голубовський Е., Губарь О. Урок історини // Атлас Д. Старая Одесса ее друзья и недруги. – Одесса, 1992. –С.5.